

פרופ' אבי פרבולוצקי

עד לפני כעשרים שנה היה פארק טבע רמת הנדיב. השטח שעוטף את גן הזיכרון ואחוזת הקבר של הברון רוטשילד, בבחינת כתם לבן על המפה. מטיילים, חוקרים ושאר בעלי עניין לא פקדו את המקום והוא המתין לגילוי הפוטנציאל החבוי בו. גם האתרים הארכיאולוגיים המעניינים חורבת עקב וחורבת עלק כמו גם הנביעה בעין צור, המתינו לחשיפתם. קבורים, מאות ואלפי שנים, תחת שכבת קרקע עבה. הקדמה זו בה להציג בקצרה מה קרה במקום שהפך אותו לאתר כה מושך לקהלים מגוונים.

רמת הנדיב הנה יחידת שטח לא גדולה, כ- 5,000 דונם. המהווה את הקצה הדרומי ביותר של רכס הכרמל. השטח כולו בין היישובים זיכרון יעקב בצפון ובנימינה בדרום ובין כביש בנימינה-זיכרון ושטחי החקלאות של בקעת הנדיב במזרח ומצוקי דרום הכרמל במערב, ותחתיהם נתיבי תעבורה ושטחי חקלאות.

מיקום הפארק מייצג את האזור הים-תיכוני מבחינת הקרבה לים ומייצג גם טופוגרפיות, מצבים מיקרו-אקלימיים וקרקעות שונות כמו טרה-רוסה, רנדזינה, מצוק, שיפולי גבעות, רמה, ואדיות ומפנים שונים. כמו כן, הפארק מבטא את הקשר ההדוק בין האדם לטבע המאפיין את הנוף הים-תיכוני בכללו (שרפות, רעייה, נטיעה וכד'). השטח נמצא בבעלות פרטית של יד הנדיב (קרן רוטשילד) ובכך מהווה חריג בנוף הארץ. שמרנית השטח הציבורי בו נמצא בבעלות ממשלתית ובניהול גופים ממלכתיים.

לאורך שנים רבות התלבטו בעלי השטח בדבר ייעודו של המקום. היו תכניות להקים כאן גן בוטני לצמחיית העולם והתנ"ך וגם את המרכז הלאומי לחינוך גופני. בשנות השבעים של המאה הקודמת קיבלה קק"ל מנדט לנהל את השטח. ובתקופה זו הותירה חורשות נטועות באורנים, ברושים ומינים נוספים בכל רחבי הפארק. באמצע שנות השמונים חברה החברה להגנת הטבע ליד הנדיב במטרה להפוך את השטח לפארק שימש את הציבור למטרות שונות.

הפעולה הראשונה הייתה, מוזר ככל שזה ישמע, לגלות את צפונות המקום. סקרי שטח ונוף וסקרים ארכיאולוגיים רמזו על כך שרב הנסתר על הגלוי. גם ההבנה של המערכת האקולוגית המקומית הייתה מוגבלת מאוד. דבר שמנע פיתוח מושכל (כזה שמונע פגיעה לא מכוונת בטבע המקומי) של המקום. לאור כך הוחלט לפעול בד בבד בכמה כיוונים. כיוון אחד היה הכיוון המחקרי, שכן יש להקדים הבנה למעשה, ולכן חובה עלינו להבין היטב את התנאים הטבעיים בפארק לפני שננסה לשנות. לעצב או לטפח אותו. חרף פעולת חקר אינטנסיבית אנחנו מרגישים שיש מקום להמשיך בצבירת הידע. בהמשך החוברת תוכלו למצוא סקירה תמציתית על פעולות המחקר. כמו כן תוכלו ליהנות מפירות מחקרים שונים, כפי שסוכם בחוברות שונות הזמינות לציבור.

כיוון פעולה שני היה חפירות ארכיאולוגיות וחשיפת אתרי יישוב קדומים בפארק. כך נחפרה חורבת עקב ושוחזר חלקית בית החווה שבה על שלל מתקני החקלאות; חורבת עלק עדיין נמצאת בחפירה אך עין צור (עין אום אל-עלק) ומערכת המים הנלווית אליו (נקבה, אמות, בריכה רומית ובית מרחץ) נחפרו ושוקמו כך שנוכל ליהנות מהם. בדומה גם אותר בית קברות עתיק (שדה הטומולי) בדרום הפארק ונוקה (ראו פרק הארכיאולוגיה).

כיוון פעולה שלישי היה הכשרת הפארק לטיולים. נפרצה רשת שבילים המוליכים לאתרים העיקריים של הפארק. מרבית השבילים מעגליים ראשיתם וסופם בגן הזיכרון. השבילים בדרגות קושי שונות ומסומנים היטב, ולכל שביל ושביל פדפת מידע.

כיוון פעולה רביעי הוא ממשק (ניהול) הפארק. מתחילת הדרך עלה הצורך במעורבות אקטיבית של האדם בהתנהלות הטבע בפארק. מעורבות זו נגזרת מכך שהפארק מכוסה, בדומה לשטחים ים-תיכוניים אחרים בצומח מעוצה (עצים ושיחים). וכיסוי הצומח המעוצה גדל והולך כל שנה. צומח זה תורם חומר בערה רב הן בדמות נשורת יבשה הן כשברי ענפים המצטברים על הקרקע. מצב זה הופך את צמחיית המקום לחבית של חומר בערה, והתלקחות של שרפה נרחבת היא רק שאלה של זמן. במאי 1980 נשרף רובו של הפארק כאשר אש הגיעה מצפון. מלולי מעיין צבי, וכילתה את רוב הצומח הטבעי. הממשק ברמת הנדיב מיועד, בראש ובראשונה, למנוע את התלקחות השרפה הבאה. כלי הממשק העיקרי לעניין זה הוא בעלי חיים האוכלים את הצומח: עדר בקר מגיע לפארק מדי שנה בשנה ושוהה במקום כ-4-5 חודשים ואמור להקטין מאוד את כמות הצומח העשבוני בשטחים הפתוחים בפארק. צומח זה מתייבש בקיץ ומהווה את הפתיל של השרפה. הפרות אינן אוכלות שיחים ועצים, ולכן יש בפארק עדר עזים מקומי שפועל כיחידת טיפול ממוקד בגושי צומח מעוצה שאנו רוצים לפתוח. ההשתלטות המתמדת של הצומח המעוצה על המרחבים הפתוחים אינה רצויה. לא רק בגלל שהיא עלולה לסייע לשרפה פראית אלא גם משום שבתהליך זה נדחקים הצמחים העשבוניים ומרבית פרחי הפארק שאינם מתפתחים היטב בצל שיחים. לא זאת בלבד, בהיעדר צומח עשבוני וכתמים פתוחים ייעלמו גם חלק מבעלי החיים הנזקקים לבית גידול זה. לכן יעד ממשק נוסף בפארק הוא לווסת את השתלטות הצומח המעוצה ולדאוג לנוף פתוח עם צומח עשבוני ופרחים. הרעייה עוזרת גם להשגת מטרה זו. במידת הצורך אנו מפעילים מכשור מודרני (מסורים וכלי משחית אחרים) לטיפול אינטנסיבי ביחידות צומח מסוימות.

בין פעולות הממשק והשימור בפארק חשוב להזכיר את הטיפול במינים נדירים של צמחים 6 מינים "אדומים" - הזוכים לטיפול אינטנסיבי ואת ההשבה והאישוש של מיני בעלי חיים שנפגעו לאורך ההיסטוריה. כך הושב במקום איל הכרמל אחרי כ-100 שנים מאז שאחרוני הפרטים ניצודו בכרמל. זו הייתה ההשבה הראשונה של מין זה לטבע בארץ. בדומה מנסים להחזיר את בז הצוקים לקינון במצוקי הפארק ומאוששים את אוכלוסיית הנשרים שנעלמה כמעט לגמרי מהכרמל בעשרות השנים האחרונות.

כיוון פעולה נוסף בפארק היא הפעילות עם הציבור. פעילות זו נחלקת בין עבודה חינוכית פורמאלית עם מורים ותלמידים במערכת החינוך (ראה פרק החינוך) לבין הקליטה של קבוצות מטיילים הבאים באופן מאורגן או משפחתי. התוצאה הסופית של הפעילות הרב-ממדית הזו היא אתר, קטן יחסית בשטחו, המאפשר מגוון רחב מאוד של פעילויות לקהלים מגוונים ובעלי עניין שונים. בצד טיולים רגליים בדרגות קושי שונות ניתן למצוא במקום אפשרויות לימוד על טבע והיסטוריה במסגרות בית הספר היסודי ועד קורסים אוניברסיטאיים. מטיל עם עזים לקונצרט בחיק הטבע. הפארק משמש גם כמודל לניהול וממשק של חורש ויער נטוע בתנאים ים-תיכוניים בעבור גופים העוסקים בתחום זה.